

ekonomik araştırma
forumu

Araştırma Notu 23-04 Kasım 2023

2023 Nobel Ekonomi Ödülü ve Kadınların Çalışma Hayatındaki Yeri

Sumru Öz¹

2023 Nobel Ekonomi Ödülü, işgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyet farklılıklarının temel dinamiklerini ortaya çıkaran çalışmaları için Harvard Üniversitesi profesörü Claudia Goldin'e verildi. İsveç Kralliyet Akademisi'nin basın bülteninde Goldin'in yüzyıllar boyunca kadınların gelirlerinde ve işgücüne katılımlarındaki değişim üzerine ilk kapsamlı açıklamayı getirdiği belirtiliyor. Goldin'in ABD arşivlerinden derlediği

200 yıllık verilere dayanan çalışmaları, yalnızca işgücü piyasasında zaman içinde gerçekleşen değişikliklerin kökenlerini açıklamakla kalmıyor, hâlen devam eden cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığının neden kaynaklandığını da ortaya çıkarıyor [1]. Bu araştırma notu, Goldin'in 1990'lardan itibaren yayımladığı makalelerden hareketle dünyada ve Türkiye'de kadınların çalışma hayatındaki güncel durumunu ele alıyor.

Bir ülkenin kalkınma sürecinde kadınların işgücüne katılımı

“Ekonomik Kalkınma Sürecinde ve Ekonomi Tarihinde U Şeklindeki Kadın İşgücü Fonksiyonu” başlıklı çalışmada Goldin, daha önce iddia edildiği gibi kalkınma sürecindeki bir ülkede kadın işgücü oranının doğrusal bir artış göstermediği, önce azalıp daha sonra arttığı sonucuna varıyor. Goldin'e göre gelir düzeyinin çok düşük, tarıma dayalı üretimin baskın olduğu bir ekonomide kadınların işgücüne katılımı yüksek seyrediyor. Bazıları ücretli tarım işçisi olmakla beraber kadınlar çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretimde ve küçük aile işletmelerinde, genellikle ev içi atölyelerde çalışıyor. Zaman içinde üretimin merkezi fabrika ve şirket gibi ücretli çalışılan büyük iş yerleri olmaya başladıkça; pazarın büyümesi ve teknolojik ilerlemeler sayesinde verimlilik, dolayısıyla gelir arttıkça kadınların işgücüne katılımı azalıyor. Bunun bir nedeni gelir etkisi² olmakla beraber ev içi üretimin seri imalatla rekabet edememesi ve tarımda makineleşmenin kadın emeğine olan talebi azaltması da kadınların işgücüne katılım oranını düşürüyor. Ayrıca toplumsal damgalama ve işveren tercihleri, sanayileşmenin bu ilk aşamasında özellikle evli kadınların ücretli olarak tarım, sanayi, inşaat ve ulaşım sektörlerinde çalışmasını engelliyor. Ekonomik kalkınmanın daha ileri aşamalarında, özellikle eğitim düzeyleri ilköğretim üzerine çıkmaya başlayınca, kadınların beyaz yaka pozisyonların çoğunlukta olduğu hizmet sektöründe iş bulma şansı, dolayısıyla U şeklindeki eğrinin yükselen bölümünün işaret ettiği gibi kadınların işgücüne katılımı artıyor. Bunda kadınların mavi yaka işlerde çalışmasına yönelik sosyal damgalamanın beyaz yaka işler için geçerli olmaması da rol oynuyor [2].

Geçmiş 100 yıla ait verileri kullanarak ABD üzerine yaptığı “Kadınların İstihdamını, Eğitimini ve Ailelerini Dönüştüren Sessiz Devrim” başlıklı makalesinde [3] Goldin, kadın işgücü artışını, yani U eğrisinin yükselen bölümünü, 20. yüzyılın ilk üç çeyreğine denk gelen ilk üçü evrimsel, sonraki devrimsel nitelikteki dört evrede ele alıyor. Goldin'e göre ilk evrede, az sayıda evli kadının olduğu işgücü piyasasında arzın gelir esnekliği

¹ Koç Üniversitesi-TÜSİAD EAF

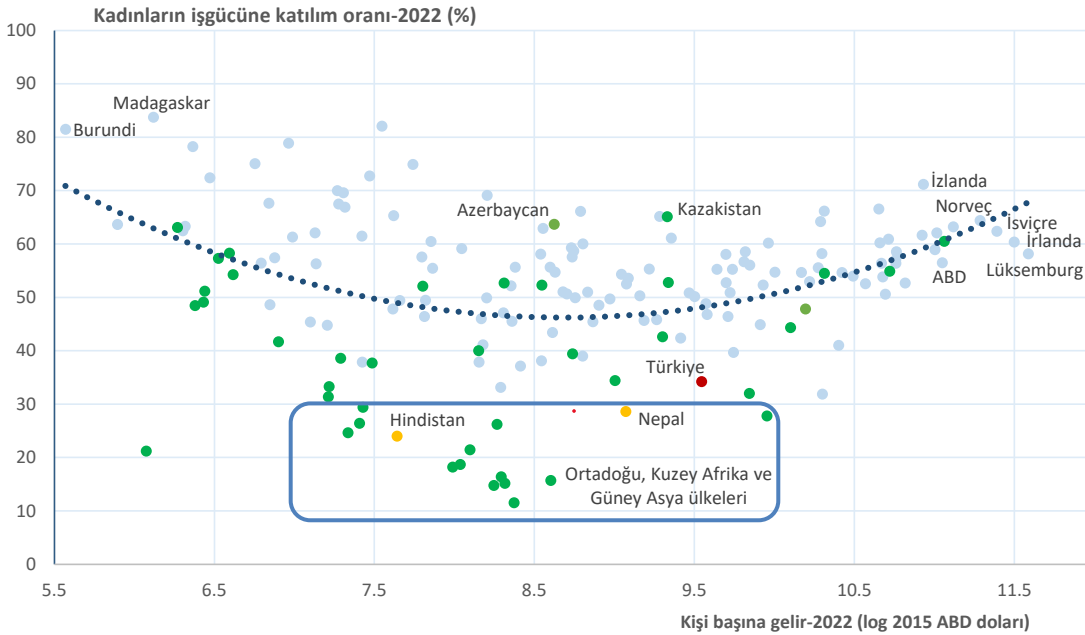
² **Gelir etkisi:** Aile gelirindeki değişikliklerin kişinin çalışma saatine etkisi.

İkame etkisi: Aile geliri sabit tutulduğunda kendi ücretindeki değişimin kişinin çalışma saatine etkisi.

yüksek ve negatif, ikame esnekliği ise düşüktü. Kadınların eğitim düzeyinin ve “temiz işlerin” arttığı ikinci evrede, evli kadınların ev dışında çalışmasına yönelik sosyal damgalamanın da hafiflemesiyle gelir etkisi mutlak olarak küçüldü. Çalışma gün ve saatlerinin azalması ile elektrikli ev aletlerinin hızla yaygınlaşması ise ikame etkisini büyük ölçüde artırdı. Bu artışta erkek işgücünü azaltan 2. Dünya Savaşı’nın, kadınlara ve ailelerine ev dışında çalışmanın saygın, işverenlere ise kadın istihdam etmenin kârlı olabileceğini göstermesi de etkili oldu. Kadın emek arzının oldukça esnek olduğu üçüncü evrede, özellikle 1960’larda, işgücü talebinin hızla artması yanında yarı-zamanlı işlerin yaygınlaşması, evli (ve çocuklu) kadınların çalışmasını kolaylaştırdı ve işgücüne katılımlarında büyük bir artışla sonuçlandı. Kadınların farkında olmadan başlattığı bu sessiz devrim, kadın istihdamının, eğitiminin ve ailenin büyük bir dönüşüm geçirdiği 1980 sonrasını kapsayan son evrenin temelini oluşturdu. Gelir ve ikame etkisinin mutlak olarak azalmasıyla bu evrede kadın emek arzının esnekliği azaldı. Zira kadınlar, çalışmayı geçici değil kariyer olarak görmeye, geleneksel kadın meslekleri dışında eğitim almaya, daha geç evlenmeye ve eşlerin gelir durumundan daha az etkilenmeye başladılar [3].

Goldin, ekonomik kalkınma ve kadınların işgücüne katılımı arasında U şeklinde olan ilişkinin yalnızca yukarıda özetlendiği gibi bir ülkenin kendi tarihsel kalkınma sürecinde değil, kalkınmanın farklı aşamalarındaki ülkeler arasında belli bir yıl için yapılacak bir karşılaştırmada da görüldüğünü söylüyor [2]. Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri kapsamında 2022 yılı için kişi başına gelir ile 15 yaş ve üstü kadınların iş gücüne katılımı verisine sahip 170 ülkenin yer aldığı Şekil 1’deki eğilim çizgisi, bu tezin günümüzde de geçerli olduğuna işaret ediyor.

Şekil 1. 170 ülkede kişi başına gelir ile kadınların işgücüne katılımı arasındaki ilişki

Kaynak: Dünya Bankası [4]

Not: Rusya ve Ukrayna için 2021, Myanmar için 2020 verileri kullanılmıştır.

Yukarıdaki grafikte kırmızı nokta Türkiye’yi, yeşil ile işaretli noktalar nüfusun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu diğer ülkeleri, turuncu ile gösterilenler ise çoğunlukla Hinduların yaşadığı ülkeleri gösteriyor. Bunlar arasında kadınların işgücüne katılımının yüzde 30’un altında olduğu Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Güney Asya ülkelerinde, sosyal damgalamanın daha güçlü ve/veya kadınların eğitim düzeyinin düşük olduğu söylenebilir. Gerçekten de yeşil ile gösterilen ülkeler arasında kadınların işgücüne katılımı en yüksek iki ülke Azerbaycan ve Kazakistan gibi kadınların eğitim düzeyinin yüksek olduğu eski Sovyetler Birliği üyeleri.

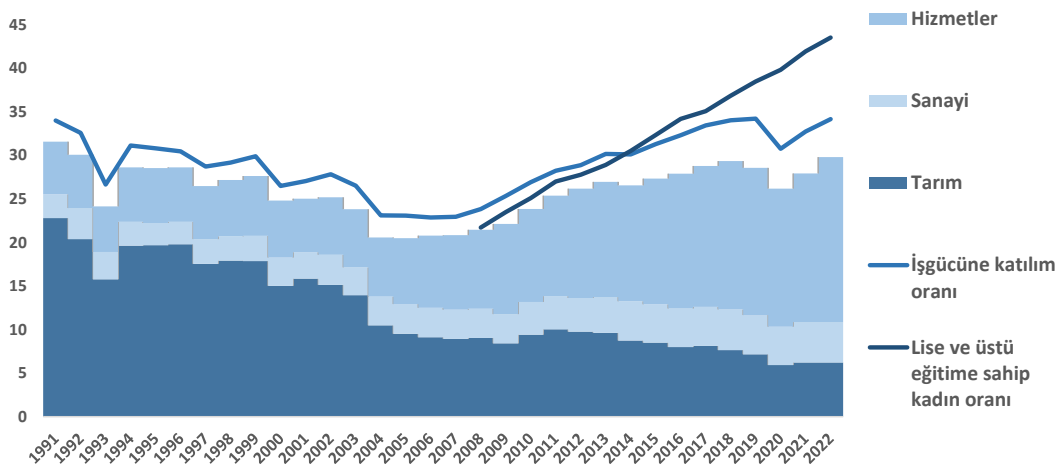
Goldin'in Nobel ekonomi ödülü almasında, geçmişten günümüze kadınların işgücü piyasasındaki yerine dair kapsamlı bir açıklama getirmesi yanında bugün de var olan cinsiyete dayalı ücret farkının temel nedenini ortaya koyması da rol oynadı. "Büyük Toplumsal Cinsiyet Yakınsaması: Son Bölüm" başlıklı makalesinde [5] Goldin, son yüzyılda yaşanan toplumsal ve ekonomik ilerlemeler arasında en belirgin olanın kadın ve erkek rolleri arasındaki yakınsama olduğunu belirtiyor. Yine ABD üzerine yaptığı çalışmada, işgücüne katılım oranı, toplam çalışma saati, ev işlerine ayrılan zaman ve istihdamda kalma süresi yanında üniversitede seçilen bölüm ve meslek açısından da iki cinsiyet arasındaki farkın azaldığını, hatta eğitim düzeyinde kadınların öne geçtiğini ortaya koyuyor. Ancak ABD'de kadınların ortalama kazancı hâlâ erkeklere göre yüzde 30 düşük [6].

Cinsiyete dayalı ücret ayrımcılığının neden hâlen sürdüğünü araştırdığı bu çalışmada [5] Goldin, son dönemde mesleğe ve verimliliğe dayalı ücret farklarının azaldığını, ancak iş hayatının başında aynı meslekler için yok denecek kadar az olan ücret farkının, zamanla kadınlar aleyhine açıldığını ortaya çıkarıyor. Özellikle çok çalışmanın artan oranlı getiri sağladığı yöneticilik, bankacılık, avukatlık gibi alanlarda farkın zamanla açıldığını belirten Goldin'e göre, bu durum çocuk sahibi kadınların fazla mesai yapamamaları ve doğum sonrası çalışmaya ara vermelerinden kaynaklanıyor. Çalışma saatlerinin daha esnek olduğu ve gelirin çalışma saati ile doğru orantılı arttığı sağlık ve bilişim teknolojileri alanlarında ise zamanla ücret farkı oluşmuyor.

Türkiye'de kadınların çalışma hayatındaki yeri

Goldin'in kadınların işgücüne katılımının kalkınma sürecinde sürekli yükselme eğiliminde olmadığı, bunun yerine U şeklinde bir eğri oluşturduğu tezini son 30 yılın Türkiye verileri de doğruluyor. 1991-2022 döneminde Türkiye'de 15 yaş ve üstü kadınların istihdam edildikleri sektörlerin ve işgücüne katılım oranlarının yer aldığı Şekil 2, 1991 yılında yüzde 34 olan katılım oranının sonraki 15 yılda yüzde 23 civarına gerilediğini; 2006 yılından sonra ise artmaya başladığını ve 2022'de yüzde 34'ün üzerine çıktığını gösteriyor. Türkiye verileri, Goldin'in U-eğrisinin yükselen bölümünün kadınların eğitim düzeyinin, dolayısıyla hizmet sektöründe iş bulma imkânlarının arttığı zamanı yansıttığına dair tezini de doğruluyor. Gerçekten de 2008-2022 dönemini içeren TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı'na göre 15 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfus içinde lise ve üzeri eğitim almış olanların oranı 2008'de yüzde 21,7'ye 2022'de iki katına, yüzde 43,5'e çıkıyor.

Şekil 2. Türkiye'de kadınların istihdam edildikleri sektörler ve işgücüne katılım oranı

Kaynak: Dünya Bankası [4] ve TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı [7]

Goldin'in ABD üzerine yaptığı çalışmalara göre evli kadınların iş gücüne katılımı, tarım ekonomisinden endüstri ekonomisine geçilen 19. yüzyılın ilk yarısında azalmaya başlıyor, hizmet sektörünün payının büyümeye başladığı 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren artıyordu [1]. Kadınların istihdam edildiği sektörleri de gösteren Şekil 2, benzer bir sürecin Türkiye'de 1991-2022 döneminde yaşandığına işaret ediyor. 1991'den 2006'ya kadar, yani U eğrisinin azalan bölümünde, tarımda istihdam edilen kadınların 15 yaş ve üstü toplam kadın nüfusa oranı yüzde 23'ten yüzde 9'a geriliyor. Kadınların işgücüne katılımının en düşük olduğu 2006'da yüzde 8,3 olan hizmetler sektöründe çalışan kadın oranı ise 2022 itibarıyla yüzde 19'a yükseliyor.

Goldin'in ABD üzerine yaptığı bir başka araştırma, günümüzde cinsiyete dayalı ücret eşitsizliğinin eğitim düzeyindeki farktan ve/veya kadınlarla erkeklerin farklı mesleklerde çalışmalarından kaynaklanmadığını; zira ücret ayrımcılığının aynı işi yapan kadınlar ve erkekler arasında da olduğunu ve farkın genelde kadınların ilk çocuklarını doğurduğu anda açılmaya başladığını gösteriyordu. Cinsiyete dayalı ücret farkları üzerine Türkiye özelinde yapılan bir araştırma da, 2018 yılı itibarıyla bu farkın yüzde 15,6 olduğunu ortaya çıkarmakla kalmıyor, Goldin'in bulgularına paralel olarak çalışma yaşamının başlarında yüzde 3,8 olan farkın kadınlar aleyhine artarak 40'lı yaşlarda yüzde 25,9'a çıktığını, sonrasında ise yatay seyrettiğini saptıyor [8].

Özetle, kalkınma sürecinin başlangıcında genellikle ücretsiz aile işçisi olarak tarımsal üretimde yoğun olarak çalışan kadınların, sanayileşmeyle birlikte sosyal damgalama ve uzun çalışma saatleri nedeniyle düşen iş gücüne katılımının, eğitim düzeylerinin artması ve sosyal damgalamadan muaf hizmetler sektöründe çalışma imkânı bulmalarıyla artışa geçmesi, iş gücüne katılımlarının U şeklinde olmasını açıklıyor. ABD'de 1800'lerde başlayan ve yüzyıldan fazla zaman alan bu sürecin önemli bir bölümünün Türkiye özelinde son 30 yılda gerçekleşmesinde ilk 15 yılda hızlı şehirleşme nedeniyle tarımda çalışan kadın nüfusun hızla azalması, son 15 yılda ise kadınların eğitim düzeyinin hızla artması önemli rol oynamış gibi görünüyor. Ancak Şekil 1'deki ülkeler arası karşılaştırmaya göre Türkiye'nin sahip olduğu gelir düzeyinde kadın işgücü oranının yüzde 50 civarında olmasının beklendiğini göz önüne aldığımızda daha gidecek çok yol olduğu ortaya çıkıyor. Şekil 2'nin gösterdiği gibi lise ve üstü eğitime sahip kadınların oranı ile istihdam ve işgücüne katılım oranları arasındaki makasın 2018'den itibaren açılması, Türkiye ekonomisinin son beş yılda eğitilmiş kadınlara yeterince iş imkânı sağlayamadığına ve 2007-17 arasındaki hızlı ilerlemenin sürdürülemediğine işaret ediyor.

Kaynaklar

- [1] The Royal Swedish Academy of Sciences (2023) Press Release: The Prize in Economic Sciences 2023 <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2023/press-release/>
- [2] Goldin, Claudia. 1994. "The U-shaped female labor force function in economic development and economic history." NBER Working Paper Series No. 4707. <https://www.nber.org/papers/w4707>
- [3] Goldin, Claudia. 2006. "The Quiet Revolution That Transformed Women's Employment, Education, and Family." NBER Working Paper Series No. 11953. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w11953/w11953.pdf
- [4] World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators#>
- [5] Goldin, Claudia. 2014. "A Grand Gender Convergence: Its Last Chapter." American Economic Review 104 (4): 1091-1119. <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.104.4.1091>
- [6] Halder, Antara. 2023. "Women's Economics" Goes Mainstream. <https://www.project-syndicate.org/commentary/claudia-goldin-nobel-prize-mainstreams-womens-economics-by-antara-halder-2023-10>
- [7] TÜİK Ulusal Eğitim İstatistikleri Veri Tabanı. 2023. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Egitim,-Kultur,-Spor-ve-Turizm-105>
- [8] ILO-TUİK. 2020. "Cinsiyete dayalı ücret farkının ölçümü Türkiye uygulaması." https://www.ilo.org/ankara/publications/WCMS_756659/lang--tr/index.htm